

**Katarzyna Kochaniak**

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

---

## PRÓBA IDENTYFIKACJI CECH SPOŁECZNO- -EKONOMICZNYCH OSÓB ZAGROŻONYCH ZJAWISKIEM „PRZEKREDYTOWANIA”

---

**Streszczenie:** Od 2008 r. w sektorze bankowym w Polsce obserwowano nasilenie się problemu „przekredytowania” gospodarstw domowych. Celem pracy jest przybliżenie tego zjawiska, wskazanie jego symptomów i źródeł detalicznego ryzyka kredytowego, a także zidentyfikowanie cech społeczno-ekonomicznych ludności przysądających o skłonnościach do zaciągania oraz spłacania kredytów i pożyczek detalicznych. Na podstawie informacji liczbowych GUS o budżetach gospodarstw domowych w latach 2008-2009 poszukiwano odpowiedzi m.in. na następujące pytania:

- czy przekredytowaniem zagrożone były wyłącznie gospodarstwa domowe osiągające niskie dochody;
- jakie cechy gospodarstw domowych wpływały na skłonność do zadłużania się w bankach.

**Słowa kluczowe:** „przekredytowanie”, nadmierne zadłużenie, kredyty detaliczne, budżety gospodarstw domowych.

### 1. Wstęp

W ostatnich latach kredyty i pożyczki detaliczne<sup>1</sup> stanowiły istotną pozycję aktywów sektora bankowego w Polsce. Reprezentowały one przede wszystkim zadłużenie ludności powstałe w systemach sprzedaży ratalnej, kartach kredytowych i rachunkach ROR [*Monitoring banków...* 2011]. W okresie wzrostu gospodarczego wysoka spłacalność należności banków sprzyjała dostępności kredytów, wywołując nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych. Od 2008 r. obserwowano nasilenie się problemu „przekredytowania”, którego skala nie mogła być precyzyjnie oszacowana. Negatywne skutki tego zjawiska stanowią motywację do poszukiwania rozwiązań, które pozwoliłyby uchronić w przyszłości sektor bankowy przed ponowną falą utraty wartości portfeli kredytów i pożyczek detalicznych. Identyfikacja niepra-

---

<sup>1</sup> Kredyty i pożyczki detaliczne to ekspozycje kredytowe wobec osób fizycznych, udzielone na cele niezwiązane z działalnością gospodarczą lub prowadzeniem gospodarstwa rolnego, z wyłączeniem pożyczek i kredytów mieszkaniowych, pożyczek i kredytów hipotecznych oraz zobowiązań pozabilansowych. Opis ten odpowiada definicji zamieszczonej w Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków [DzU 2008 nr 235, poz. 1589].

widłowości związanych z tymi ekspozycjami oraz znajomość cech charakteryzujących klientów o skłonnościach do „przekredytowania” warunkuje poprawę efektywności tej sfery działania banków.

Celem pracy jest przybliżenie zjawiska „przekredytowania”, wskazanie na jego symptomy i źródła detalicznego ryzyka kredytowego, a także zidentyfikowanie cech społeczno-ekonomicznych ludności o skłonnościach do zaciągania i spłacania zadłużenia w bankach. Na podstawie informacji liczbowych GUS o budżetach gospodarstw domowych<sup>2</sup> w latach 2008-2009 poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania:

- jaka była frakcja gospodarstw domowych korzystających z kredytów i pożyczek detalicznych;
- czy w badanym okresie ośmiu kwartałów zaobserwowano istotne zmiany we frakcji gospodarstw zaciągających i spłacających zobowiązania w bankach oraz w przeciętnym poziomie kredytów i pożyczek;
- czy „przekredytowaniem” zagrożone były wyłącznie gospodarstwa domowe osiągające niskie dochody;
- jakie cechy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych wpływały statystycznie istotnie na skłonność do zaciągania oraz spłacania zadłużenia w bankach;
- czy na podstawie wyników przeprowadzonych badań można zidentyfikować gospodarstwa domowe, które cechowała tendencja do nadmiernego zadłużenia.

## 2. Geneza i uwarunkowania „przekredytowania” ludności

Przyczyną „przekredytowania” ludności była powszechna dostępność kredytów i pożyczek detalicznych oferowanych klientom o niskich dochodach oraz niedostrzeżenie przez zadłużających się konsekwencji takiego działania<sup>3</sup>. Nasilało się wśród gospodarstw domowych nadmierne zaciąganie zobowiązań, których spłacalność z bieżących dochodów nie była możliwa. Pomijanie przez wnioskujących o kredyty i pożyczki informacji na temat posiadanych już długów w sektorze lub oświadczenie nieprawdy na temat wysokości miesięcznych dochodów czy stałych wydatków powodowało przypisywanie tej tendencji cech wyłudzenia.

„Przekredytowanie” uwidoczniło się w skali całego sektora, lecz szczególne nasilenie problemu wystąpiło w mniejszych bankach: consumer finance oraz spółdzielczych<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> Analizy empiryczne przeprowadzone zostały na podstawie danych liczbowych pochodzących z badań budżetów gospodarstw domowych, prowadzonych przez GUS w 2008 oraz 2009 r. Wykorzystano informacje statystyczne w postaci zbiorów danych jednostkowych zawierających informacje o indywidualnych gospodarstwach domowych. Zbiory te obejmowały 37 358 gospodarstw domowych w 2008 r. oraz 37 302 w roku 2009.

<sup>3</sup> O przyczynach oraz konsekwencjach niewypłacalności i bankructw gospodarstw domowych można przeczytać m.in. w: [Świecka 2009; 2008].

<sup>4</sup> Wyższy udział klientów o wysokim prawdopodobieństwie nadmiernego zadłużenia w bankach spółdzielczych niż w uniwersalnych wynikał z trudności refinansowania długów przez gospodarstwa domowe w instytucjach korzystających z zewnętrznych baz danych.

**Tabela 1.** Udział klientów z klasy D<sup>5</sup> w ogóle klientów w poszczególnych grupach banków

Wyszczególnienie	Udział (%)
Banki uniwersalne duże	6,7
Banki consumer finance	12,9
Banki spółdzielcze	8,1
Banki samochodowe	5,6

Źródło: Prezentacja „Rynek kredytów detalicznych. Kierunki zmian” K. Markowskiego, Konferencja WROfin 2010, Wrocław.

Nadmierna uwaga banków poświęcona zwiększaniu udziałów w rynku w drodze sprzedaży kredytów nowo pozyskiwanym klientom nie sprzyjała limitowaniu apetytu na detaliczne ryzyko kredytowe. O jego wpływie na jakość należności w sektorze w latach 2008-2009 przesądziło:

- liberalne podejście do oceny zdolności kredytowej gospodarstw domowych;
- przypisywanie zbyt dużego znaczenia modelom scoringowym w ocenie klientów,
- brak zabezpieczenia kredytów i pożyczek detalicznych bądź jego nieskuteczność;
- przyjęte warunki kredytowania.

Zawodność metod oceny zdolności kredytowej gospodarstw domowych wynikała z akceptowania przez banki informacji o sytuacji finansowo-ekonomicznej dłużników, które cechowały się niską jakością. Było to efektem: rezygnowania z weryfikacji treści oświadczeń klientów (lub zaświadczeń pracodawców) na temat warunków zatrudnienia, wykorzystywania danych pochodzących z wewnętrznych baz banków oraz liberalnego podejścia w zakresie ustalania wysokości stałych, miesięcznych wydatków. Dążono bowiem do uproszczenia procedur udzielania kredytów i pożyczek detalicznych, by uatrakcyjnić oferowane przez banki produkty oraz

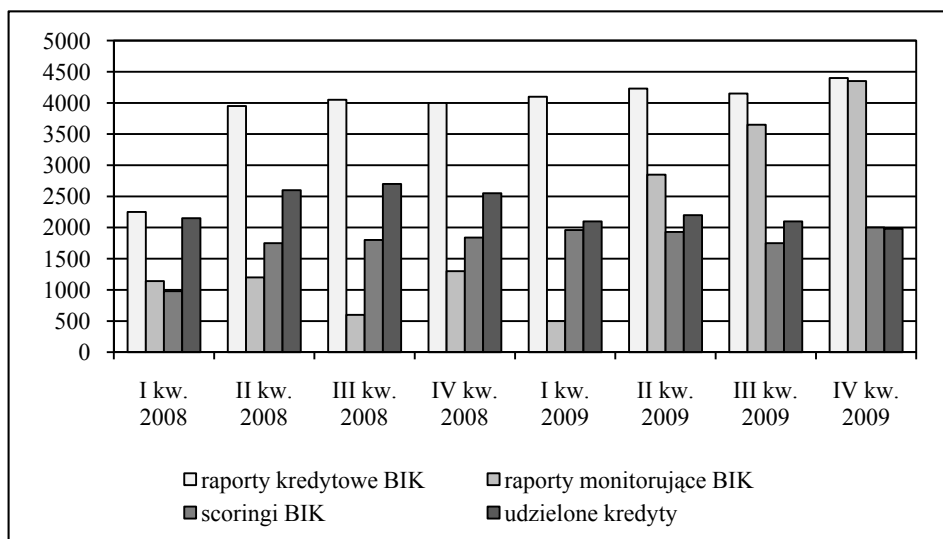
<sup>5</sup> BIK Debt Index to wskaźnik opracowany przez Biuro Informacji Kredytowej SA, oceniający prawdopodobieństwo wystąpienia nadmiernego zadłużenia kredytobiorców. Zastosowany w nim model statystyczny pozwala identyfikować i klasyfikować klientów według oceny nadmiernego zadłużenia do jednej z czterech klas: A, B, C, D. Przynależność do nich oznacza następujące ryzyko niewypłacalności kredytowej:

- klasa A: bardzo niskie prawdopodobieństwo nadmiernego zadłużenia, wynoszące 1,3%;
- klasa B: niskie prawdopodobieństwo nadmiernego zadłużenia, wynoszące 4,9%;
- klasa C: średnie prawdopodobieństwo nadmiernego zadłużenia, wynoszące 28,8%;
- klasa D: wysokie prawdopodobieństwo nadmiernego zadłużenia, wynoszące 86,5%.

Przyporządkowanie klienta do klasy D oznacza, iż najprawdopodobniej jego dochody nie wystarczają do regulowania zobowiązań kredytowych. Z danych BIK SA wynika, iż w grupie klientów o najwyższym prawdopodobieństwie nadmiernego zadłużenia jest 312 tysięcy osób, których łączne zobowiązanie wobec sektora bankowego kształtuje się na poziomie 21,7 mld zł. Problem z interpretacją wyniku pojawia się jednak w przypadku klientów zaklasyfikowanych do klasy C i D, osiągających wysokie miesięczne dochody netto przekraczające 6000 zł. Ich aktywność kredytowa nie musi bowiem wiązać się z „przekredytowaniem”.

zwiększyć grono ich potencjalnych odbiorców, do którego włączono ludność o niskich dochodach.

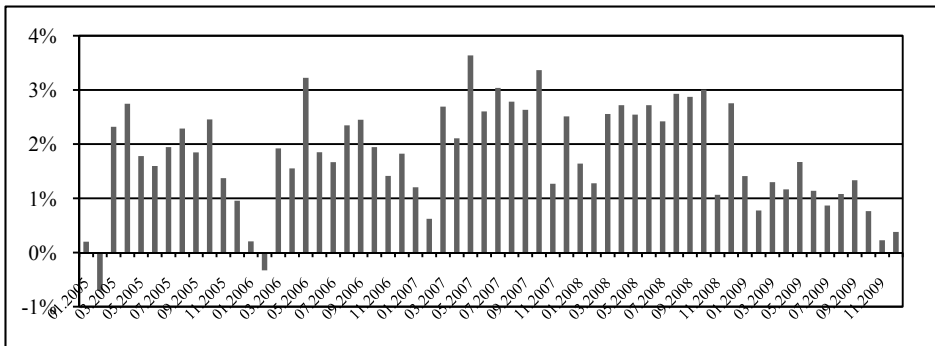
Ocenę skłonności kredytobiorców do spłaty zadłużenia prowadzono za pomocą statystycznych modeli szacowania ryzyka, powstających na bazie informacji gromadzonych w wewnętrznych, bankowych bazach danych. Wpływ uwarunkowań makroekonomicznych na istotność poszczególnych zmiennych objaśniających powodował konieczność ich okresowej walidacji. Modele scoringowe pozwalały określić przynależność ludności (niezależnie od ich zdolności kredytowej) do określonej grupy ryzyka, oceniając ich skłonność do spłaty kredytów i pożyczek detalicznych. Decyzje podejmowane wyłącznie na podstawie wyników takiej analizy sprzyjały w latach 2008-2009 nadmiernemu zadłużeniu gospodarstw domowych, umożliwiając im refinansowanie innych wymagalnych zobowiązań, które przekredytowani mieli w wielu instytucjach. Do identyfikacji oraz określenia skali zjawiska przyczynił się powszechny dostęp banków do zewnętrznej, ogólnosektorowej bazy danych. Potwierdza to rosnąca częstotliwość opracowywania raportów przez Biuro Informacji Kredytowej SA (rys. 1).



**Rys. 1.** Liczba udostępnionych raportów Biura Informacji Kredytowej SA oraz rozmiary akcji kredytowej (w tys. sztuk) w latach 2008-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej SA.

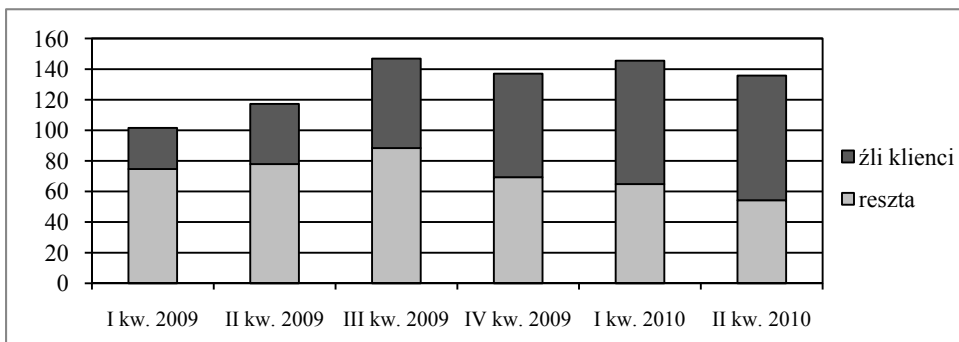
Ze względu na specyfikę, krótkoterminowy charakter oraz względnie niską wartość pojedynczych ekspozycji zrezygnowano z ustanawiania zabezpieczeń dla znacznej części kredytów i pożyczek detalicznych. Uwypukliło to istotność starannej i szczegółowej oceny zdolności kredytowej klientów, bowiem w rzeczywistości to wysokość i stabilność osiąganych przez gospodarstwa domowe dochodów mogła



**Rys. 2.** Dynamika\* wzrostu wartości portfela kredytów detalicznych w latach 2005-2009

\* Dynamikę wyrażono jako przyrosty względne o podstawie łańcuchowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.



**Rys. 3.** Liczba klientów (w tys.) posiadających co najmniej 10 czynnych zobowiązań kredytowych z wyróżnieniem klientów złych\*

\* Klient „zły” to taki, którego co najmniej jedno ze zobowiązań jest przedmiotem windykacji/egzekucji lub ma zaległość w spłacie 91-180 dni lub powyżej 180 dni (pod warunkiem że: saldo należności wymagalnych przekracza kwotę 200 zł i/lub saldo to jest większe od 10 zł (gdy jest większe od 2% limitu kredytowego dla produktów niespłacanych w ratach lub 100% kwoty raty dla produktów spłacanych w ratach).

Źródło: opracowanie na podstawie danych Biura Informacji kredytowej SA.

warunkować odpowiednią jakość tych ekspozycji, zwracając jednocześnie uwagę na potrzebę monitorowania sytuacji na rynku pracy.

Jakość należności banków kształtowała się także pod wpływem przyjętych warunków kredytowania [Informacja o sytuacji... 2010; Raport o sytuacji... 2010; Sytuacja na rynku... 2008; Sytuacja na rynku... 2009]. Marże kredytowe nie pozwalały jednak pokryć rosnącego ryzyka, które nasilało się m.in. w wyniku wydłużania okresu spłaty. Ubezpieczenie zwrotu kredytów i pożyczek czy wysoki wkład własny klientów to rozwiązania, które mogły pozytywnie oddziaływać na skalę detalicznego ryzyka kredytowego.

**Tabela 2.** Liczba unikatowych klientów, o których w 2009 r. złożono zapytania kredytowe w BIK

Liczba czynnych rachunków	Liczba unikatowych klientów	Zapytania od 1 do 4	Zapytania od 5 do 10	Zapytania powyżej 10	Razem
5	461 650	172 123	14 250	2 098	<b>188 471</b>
6	249 779	104 745	11 610	1 965	<b>118 320</b>
7	139 254	63 368	9 375	1 774	<b>74 517</b>
8	79 872	37 813	7 502	1 630	<b>46 945</b>
9	48 176	23 426	5 729	1 427	<b>30 582</b>
10	30 251	14 672	4 583	1 206	<b>20 461</b>
powyżej 10	71 186	28 398	16 544	7 877	<b>52 819</b>
Razem	1 080 168	237 920	69 593	17 977	532 115

Źródło: opracowanie na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej SA.

Powstanie i nasilenie się od 2008 r. problemu „przekredytowania” gospodarstw domowych w sektorze bankowym sygnalizowały następujące zjawiska:

- wyższa łączna kwota miesięcznych rat kredytów od udokumentowanych miesięcznych dochodów części kredytobiorców;
- wysoka dynamika wzrostu zadłużenia ludności z tytułu kredytów detalicznych, trwająca do końca 2008 r. (rys. 2);
- posiadanie dużej liczby czynnych umów kredytowych przez część gospodarstw domowych<sup>6</sup>. Szczególnie trudną, powiększającą się grupę nadmiernie zadłużonych stanowiły osoby posiadające co najmniej 10 zobowiązań kredytowych. W 2010 r. – roku względnej stabilizacji – jej liczebności towarzyszył jednak wzrost udziału „złych” dłużników, przekraczający 60% zbiorowości (rys. 3).
- równoczesne posiadanie zobowiązań z tytułu kredytów detalicznych w więcej niż jednym banku;
- spłacanie rat kredytów nowo zaciąganyymi zobowiązaniami, widoczne w historii kredytowej;
- poszukiwanie kolejnego kredytu równoległe w wielu bankach, potwierdzone dużą liczbą zapytań banków w Biurze Informacji Kredytowej SA (tab. 2).

### 3. Specyfika danych statystycznych z badań budżetów gospodarstw domowych oraz ich ograniczenia w ocenie analizowanego zjawiska

Badania budżetów gospodarstw domowych prowadzone są corocznie przez Główny Urząd Statystyczny i stanowią podstawowe źródło informacji o materialnej sferze warunków życia ludności w Polsce. Dostarczają one danych statystycznych m.in.

<sup>6</sup> Z informacji BIK SA wynika, iż kumulacja zadłużenia kredytowego obejmowała przede wszystkim osoby posiadające pięć i więcej czynnych rachunków kredytowych. W 2009 r. odnotowano wzrost liczby takich klientów przy względnie stałej liczbie kredytobiorców ogółem.

o poziomie zaciąganych oraz spłacanych bankowych kredytów i pożyczek. Każde gospodarstwo domowe biorące udział w badaniu jest opisane wieloma cechami, wśród których wymienić można: jego wielkość (liczbę osób), strukturę demograficzną (płeć i wiek członków gospodarstwa oraz jego typ biologiczny), miejsce zamieszkania (klasę miejscowości, województwo, region) czy źródło pochodzenia dochodów (grupę społeczno-ekonomiczną). Scharakteryzowana jest także głowa gospodarstwa domowego ze względu na: płeć, wiek, stan cywilny, wykształcenie, status na rynku pracy.

W badaniu budżetów gospodarstw domowych stosowana jest metoda rotacji miesięcznej<sup>7</sup>. Wynikająca z niej specyfika danych ogranicza zakres badań nad kształtowaniem się składników przychodów oraz rozchodów finansowych ludności. Pogłębiona analiza skłonności do zaciągania oraz spłacania kredytów i pożyczek wymaga dostępu do ogólnosektorowych informacji gromadzonych w bazie Biura Informacji Kredytowej SA. Należy zauważyć, iż przyjęcie metody reprezentacyjnej oznacza uzyskanie wyników, które można odnieść do całej zbiorowości prywatnych gospodarstw domowych w kraju.

W pracy wykorzystano dane liczbowe pochodzące z badań budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w 2008 oraz 2009 r. Podjęto w niej próbę identyfikacji zmiennych, które statystycznie istotnie wpływały na skłonność do zaciągania oraz spłaty kredytów i pożyczek detalicznych, w podziale na:

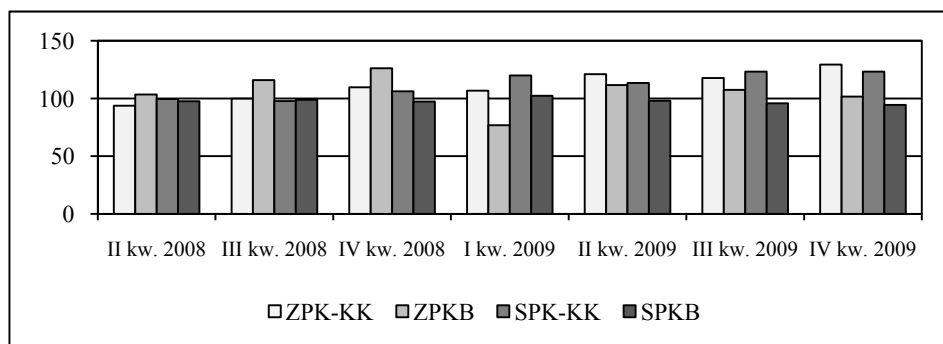
- pożyczki i kredyty zaciągnięte w bankach kartą kredytową (ZPK-KK),
- pozostałe pożyczki i kredyty zaciągnięte w bankach (ZPKB),
- pożyczki i kredyty spłacane w kartach kredytowych (SPK-KK),
- pozostałe pożyczki i kredyty spłacane w bankach (SPKB).

Wartości powyższych kategorii wyrażają złotowe ich kwoty, przypadające miesięcznie na gospodarstwo domowe.

#### **4. Charakterystyka cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych jako czynników kształtujących skłonność do zaciągania oraz spłaty kredytów i pożyczek detalicznych w latach 2008-2009**

W poszczególnych kwartałach analizowanego okresu liczba gospodarstw domowych korzystających z kredytów i pożyczek ulegała wyraźnym zmianom (rys. 4). W latach 2008-2009 obserwowano tendencję wzrostową grupy podejmujących decyzję o zaciąganiu najdroższego zadłużenia – w kartach kredytowych. Pozytywnym zjawiskiem był jednak wzrost liczby osób regulujących te zobowiązania. Zmiany zachodzące w częstotliwości zaciągania oraz spłacania pozostałych kredytów i pożyczek

<sup>7</sup> Rotacja miesięczna oznacza, że w każdym miesiącu w badaniu uczestniczą inne gospodarstwa domowe. Szczegóły na temat doboru próby oraz metod estymacji parametrów można znaleźć w *Metodyce badania budżetów gospodarstw domowych* [1999], a także w uwagach metodycznych zawartych w *Budżetach gospodarstw domowych w 2009 r.* [2010].



\* Indeksy dynamiki o podstawie stałej (I kwartał 2008 = 100), liczone dla częstości występowania zjawiska.

**Rys. 4.** Dynamika\* frakcji gospodarstw domowych zaciągających oraz spłacających kredyty i pożyczki detaliczne w poszczególnych kwartałach lat 2008-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS z budżetów gospodarstw domowych za lata 2008-2009.

w 2008 r. mogą potwierdzać nasilenie się wśród gospodarstw domowych zjawiska „przekredytowania”. Wysokiej dynamice wzrostu liczby zadłużających się towarzyszyło bowiem pomniejszanie grupy spłacających. Ponadto w 2009 r., przy ograniczonej podaży tej kategorii kredytów i pożyczek, obserwowano utrzymujący się dynamiczny wzrost liczby gospodarstw korzystających z kredytów w kartach. Może to dowodzić refinansowania nimi zobowiązań z tytułu kredytów i pożyczek ratalnych oraz overdraft. Limity w kartach stanowiły bowiem jedyne dostępne wówczas dla ludności źródło funduszy uzupełniających ich budżety.

Liczba zaciągających oraz spłacających kredyty i pożyczki istotnie różniła się w podgrupach gospodarstw o dochodach:

- przekraczających średni poziom<sup>8</sup> w badanej zbiorowości;
- nieprzekraczających średniego poziomu.

Wyraźnie odmienną sytuację finansową każdej z nich przedstawia oszacowany przeciętny dochód rozporządzalny, zamieszczony w tab. 3. Niezależnie jednak od statusu ekonomicznego w 2009 r. w obu podgrupach zwiększyła się liczba zadłużających się w kartach kredytowych oraz zmniejszyła liczba korzystających z pozostałych kredytów i pożyczek. Interesujące jest częstsze sięganie uboższych gospodarstw po najdroższe kredyty i pożyczki, któremu towarzyszyło obniżenie ich średniej spłacanej kwoty. Mogło to wynikać z nasilenia się problemów finansowych, które wymuszały konieczność rozłożenia spłaty długu w czasie. W grupie zamożniejszych gospodarstw mniejszej częstotliwości zaciągania kredytów ratalnych oraz overdraft, spowodowanej ograniczoną ich podażą, towarzyszył wzrost średniej kwoty zadłuże-

<sup>8</sup> Dla 2008 r. wartość przeciętna dochodu rozporządzalnego kształtowała się na poziomie 3007,12 zł, zaś w 2009 r. wyniosła 3185,37 zł.



**Tabela 3.** Statystyki opisowe dla podzbiorów gospodarstw w latach 2008-2009

Wyszczególnienie	Dochód > średnia		Dochód < średnia	
	2008	2009	2008	2009
Przeciętny dochód gospodarstwa domowego (w zł)	4985,89	5239,03	1775,62	1888,83
Zaciągający kredyt kartą (%)	7,9	9,2	2,0	2,3
Zaciągający pozostałe kredyty i pożyczki detaliczne (%)	1,9	1,7	1,4	1,3
Splacający kredyt w karcie (%)	4,2	4,8	1,2	1,5
Splacający pozostałe kredyty i pożyczki detaliczne (%)	28,9	28,5	19,7	19,5
Średnia kwota zadłużenia zaciągniętego w karcie (w zł)	751,63	767,72	392,98	408,92
Średnia kwota zaciągniętych pozostałych kredytów i pożyczek detalicznych (w zł)	5334,71	5679,11	3266,78	2691,43
Średnia kwota spłaty zadłużenia w kartach (w zł)	610,69	767,38	323,62	280,64
Średnia kwota spłaty pozostałych kredytów i pożyczek detalicznych (w zł)	520,20	524,92	289,43	299,84

Źródło: obliczenia własne.

nia. W uboższej nastąpił zaś jej spadek, wyjaśniając przyczyny rosnącego zainteresowania kredytami w kartach. Przeciętne wartości zadłużeń i spłat oraz udziały w próbie gospodarstw, które ich dokonywały, uwypukliły szczególne znaczenie dla sektora bankowego klientów o dochodach wyższych od średniego.

Do oceny „skłonności” lub „zdolności” gospodarstw do zaciągania oraz spłacania kredytów i pożyczek detalicznych zastosowano model logitowy<sup>9</sup>, w którym obserwowana zmienna zero-jedynkowa reprezentuje fakt ich zaciągnięcia (bądź spłaty). Próbę badawczą ograniczono w tym przypadku do zbiorowości klientów banków, których podzielono na podgrupy w zależności od wysokości osiąganego dochodu<sup>10</sup>. Wstępna lista zmiennych objaśniających zawierała następujące charakterystyki:

- zamożność rodziny (dochód rozporządzalny);
- klasę miejsca zamieszkania (miasto powyżej 500 tys. mieszkańców, miasto do 500 tys. mieszkańców – punkt odniesienia, wieś);
- podstawowe źródło dochodów rodziny (wyszczególniono gospodarstwa pracujących na własny rachunek, gospodarstwa pracowników, których głowa pracuje na stanowisku nierobotniczym, gospodarstwa pracowników, których głowa pracuje na stanowisku robotniczym – podstawa porównania, gospodarstwa emerytów);
- cechy charakteryzujące rodzinę (wielkość gospodarstwa domowego);
- cechy charakteryzujące głowę gospodarstwa domowego (wykształcenie: wyższe, średnie, poniżej średniego – podstawa porównania; wiek: poniżej 30 lat – podstawa porównania, 30-39; 40-49; 50-59 oraz 60 i więcej; płeć: mężczyzna, kobieta – podstawa porównania).

<sup>9</sup> O modelu logitowym, szacowaniu jego parametrów, miarach dopasowania można przeczytać w: [Maddala 2006, s. 371-383]. Por. także: [Podolec 2008, s. 327].

<sup>10</sup> Wyróżniono podgrupy gospodarstw domowych:

- osiągających dochody powyżej przeciętnego poziomu cechującego zbiorowość,
- osiągających dochody poniżej przeciętnego poziomu.

Po selekcji zmiennych metodą regresji krokowej dla liniowego modelu prawdopodobieństwa (LMP), a następnie oszacowaniu parametrów modelu logitowego metodą największej wiarygodności (przy wprowadzonych wartościach początkowych uzyskanych dla LMP) uzyskano wyniki, które zilustrowano w tab. 4-5. Dodatnie i ujemne znaki przypisane poszczególnym, statystycznie istotnym zmiennym objaśniającym informują o kierunku ich oddziaływania na prawdopodobieństwo zaistnienia opisywanego zjawiska<sup>11</sup>. Uwidocznily się cechy mogące odpowiadać profilowi przekredytowanych gospodarstw domowych.

**Tabela 4.** Ocena wpływu cech społeczno-ekonomicznych na skłonność gospodarstw do zaciągania oraz spłacania zadłużenia w kartach kredytowych na podstawie ocen parametrów modeli logitowych

Wyszczególnienie	ZPK-KK				SPK-KK			
	2008		2009		2008		2009	
	d < śr*	d > śr**	d < śr	d > śr	d < śr	d > śr	d < śr	d > śr
Liczba osób	+	+		-		-		+
Dochód	-	-		+		+		-
Miasto 500+	-	-	-	+	-	+	-	-
Wieś	+	+	+	-	+	-	+	+
Wykształcenie wyższe	-	-	-	+	-	+	-	-
Wykształcenie średnie	-	-	-	+	-	+	-	-
Płeć	-	-	-					
Prac. na własny rachunek	-	-	-	+				
Prac. na stanowiskach nierobotniczych	-	-	-	+		+	-	
Wiek: 30-39 lat	-			+	-	+		-
Wiek: 40-49 lat				+		+		-
Wiek: 50-59 lat						+		-
Wiek: 60+	+						+	

\* d < śr – gospodarstwa domowe o dochodzie poniżej średniego;

\*\* d > śr – gospodarstwa domowe o dochodzie wyższym od średniego.

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tab. 4, poszczególne cechy społeczno-ekonomiczne w podobny sposób oddziaływały na skłonności obu podgrup gospodarstw domowych do zaciągania w 2008 r. kredytów w kartach. Dodatni wpływ na prawdopodobieństwo zadłużenia się miała liczba osób w rodzinie oraz fakt zamieszkiwania ludności na terenach wiejskich. Pozostałe z zaznaczonych cech negatywnie oddziaływały na analizowaną skłonność. W 2009 r. wpływ poszczególnych charakterystyk w obu podgrupach miał wyraźnie zróżnicowany kierunek. W przypadku uboższych gospodarstw domowych skłonność do zadłużania się w kartach kredytowych cechowała przede wszystkim

<sup>11</sup> Ze względu na konieczność ograniczenia objętości pracy nie było możliwe zamieszczenie wartości ocen parametrów modeli logitowych.

**Tabela 5.** Ocena wpływu cech społeczno-ekonomicznych na skłonność gospodarstw do zaciągania oraz spłacania pozostałych kredytów i pożyczek na podstawie wartości ocen parametrów modeli logitowych

Wyszczególnienie	ZPKB				SPKB			
	2008		2009		2008		2009	
	d < śr*	d > śr**	d < śr	d > śr	d < śr	d > śr	d < śr	d > śr
Liczba osób	–	–	–	–	–	–	–	+
Dochód	+		+	–	+	+	+	–
Miasto 500+	–				–	+	–	–
Wieś	–	–	–	–	–	–	+	
Wykształ. wyższe					–	+	–	–
Wykształ. średnie			–		–	+	–	–
Płeć			+			+		
Prac. na własny rachunek						+	–	–
Prac. na stanowiskach nierobotniczych						+	–	–
Wiek: 30-39 lat	+			+			+	
Wiek: 40-49 lat		–	+	+		+	+	
Wiek: 50-59 lat	+	–		+	+		+	
Wiek: 60+	+			+	+		+	

\* d < śr – gospodarstwa domowe o dochodzie poniżej średniego poziomu;

\*\* d > śr – gospodarstwa domowe o dochodzie wyższym od średniego.

Źródło: opracowanie własne.

ludność wiejską. Natomiast w grupie o wyższych dochodach na prawdopodobieństwo zaciągnięcia kredytu pozytywnie oddziaływał fakt zamieszkiwania w dużym mieście, posiadania co najmniej średniego wykształcenia, wiek od 30 do 49 lat, a także praca na własny rachunek lub na stanowisku nierobotniczym.

W 2008 r. zidentyfikowano niewiele cech, które negatywnie oddziaływały na skłonność gospodarstw do spłaty kredytów w kartach. W podgrupie uboższych klientów banków za dłużników o podwyższonym ryzyku należało uznać osoby zamieszkujące duże miasta, posiadające co najmniej średnie wykształcenie oraz w wieku od 30 do 39 lat. Wśród gospodarstw o dochodach przekraczających średni poziom mniejszą skłonność do spłaty zadłużenia zaobserwowano w wieloosobowych rodzinach oraz u mieszkańców wsi. W 2009 r. w grupie zamożniejszych klientów banków zidentyfikowano cechy negatywnie wpływające na skłonność do regulowania zadłużenia w kartach, do których zaliczono: poziom osiąganego dochodu, zamieszkiwanie w dużych miastach, posiadanie co najmniej średniego wykształcenia oraz wiek od 30 do 59 lat. Spośród uboższych gospodarstw skłonność do spłaty zadłużania była mniejsza u mieszkańców dużych miast, posiadających co najmniej średnie wykształcenie oraz pracujących na stanowiskach nierobotniczych.

Wyniki analiz otrzymanych dla obu ujętych w badaniu podgrup wskazały na wystąpienie u gospodarstw domowych posiadających takie same cechy tendencji do

zaciągania kredytów kartą, przy jednoczesnej niezdolności do ich spłaty. W 2008 r. taką sytuację zidentyfikowano wśród zamożniejszej grupy gospodarstw zamieszkujących obszary wiejskie. W 2009 r. w analogicznej grupie uwidoczniła się silniejsza skłonność do zaciągania, lecz nie do spłacania kredytów w kartach w wieloosobowych rodzinach, u mieszkańców dużych miast, osób o co najmniej średnim wykształceniu i w wieku od 30 do 49 lat. Należy zatem przyjąć, iż to właśnie ludność charakteryzująca się takimi cechami społeczno-ekonomicznymi tworzyła grupę trudnych dla banków klientów generujących stracone należności. Powyższych zagrożeń nie zidentyfikowano w grupie gospodarstw domowych o dochodach niższych od poziomu średniego.

W latach 2008-2009 spośród wszystkich gospodarstw objętych badaniem rodziny wieloosobowe oraz mieszkańcy wsi istotnie mniej korzystali z możliwości zaciągania pozostałych kredytów i pożyczek od pozostałych gospodarstw domowych stanowiących podstawę porównania, niezależnie od ich sytuacji finansowej. W 2008 r. wśród gospodarstw domowych o dochodach nieprzekraczających średniego poziomu większą skłonność do zadłużania się łączono z następującymi cechami: poziomem osiągniętych dochodów, wiekiem od 30 do 39 lat oraz powyżej 49 lat. W grupie gospodarstw o wyższych dochodach rozporządzalnych zidentyfikowano jedynie cechy, którym towarzyszyła powściągliwość w zadłużaniu się, takie jak: wielkość gospodarstwa, fakt zamieszkiwania na wsi oraz wiek od 40 do 59 lat. W 2009 r. w zbiorowościach osiągających dochody niższe od przeciętnych skłonność do zaciągania kredytów i pożyczek ratalnych oraz *overdraft* zwiększała się w miarę wzrostu dochodu. Ponadto taką tendencję zauważono u osób w wieku od 40 do 49 lat oraz w gospodarstwach, których głowę stanowił mężczyzna. Wśród zamożniejszej ludności wyższe zainteresowanie kredytami i pożyczkami z kategorii „pozostałych” występowało w gospodarstwach, których głowa rodziny miała więcej niż 29 lat. W przypadku analizy ich spłacalności negatywny wpływ miało wiele cech, których oddziaływanie we wcześniejszym roku oceniano pozytywnie. Dla pozostałych kredytów i pożyczek nie zdołano zidentyfikować cech społeczno-ekonomicznych, równocześnie przesądzających o nadmiernej skłonności do ich zaciągania oraz niechęci do regulowania zobowiązań z ich tytułu.

## 5. Podsumowanie

Odpowiedzialność za „przekredytowanie” ludności oraz konsekwencje jego powstania ponoszą banki oraz nadmiernie zadłużone gospodarstwa domowe.

Zaniechanie badania zdolności kredytowej klientów oraz błędy w ocenie ich skłonności do spłaty skutkowały rosnącym udziałem ekspozycji zagrożonych w należnościach banków. Na skalę problemu negatywnie oddziaływały ponadto warunki umów oraz immanentne cechy kredytów i pożyczek detalicznych przesądzające o ograniczonej możliwości ich zabezpieczenia.

Dla gospodarstw domowych skutki „przekredytowania” miały wymiar społeczny oraz finansowy. Spłata skumulowanych długów z bieżących dochodów ludności

okazała się bowiem niemożliwa. W kreowaniu tego zjawiska należy dostrzegać aktywny współdziałanie klientów banków.

Analiza zmienności zaciągania oraz spłacania kredytów i pożyczek prowadzona kwartalami ukazała w 2008 r. wzrost liczby zadłużających się z tytułu pozostałych kredytów i pożyczek, któremu towarzyszyło pomniejszenie się grupy spłacających, stanowiąc oznakę „przekredytowania”. W kolejnym roku ograniczone możliwości ich zaciągania przy rosnącym wykorzystaniu kredytów w kartach sugerowały pojawienie się tendencji do refinansowania najdroższym kredytem posiadanych już zobowiązań oraz jego wykorzystanie do utrzymania konsumpcji na niezmiennym poziomie.

Jak wykazano w pracy, frakcja korzystających z kredytów i pożyczek detalicznych była istotnie zróżnicowana w podgrupach gospodarstw:

- o dochodach nieprzekraczających średniego poziomu (uboższych),
- o dochodach przekraczających średni poziom (zamożniejszych).

Osoby o niższych dochodach rzadziej korzystały z zadłużenia w kartach oraz z pozostałych kredytów i pożyczek, cechując się także niższą częstotliwością ich spłaty. Również przeciętne kwoty zaciąganych i spłacanych zobowiązań wyraźnie różniły się w obu podgrupach, stanowiąc w uboższej około połowę wartości przypisywanych tej zamożniejszej. Uwypukliło to szczególne znaczenie drugiej zbiorowości w rozwoju opisywanej sfery działalności banków.

Analizy przeprowadzone na podstawie modeli logitowych wskazały wiele cech, których występowanie w grupie zamożniejszych gospodarstw domowych skutkowało ich zwiększoną skłonnością do zadłużania się lub ograniczoną skłonnością do spłaty zobowiązań. Szczególnie ciekawą obserwację stanowiła jednoczesna istotność tych samych charakterystyk dla kształtowania się obu skłonności, informując o zagrożeniu „przekredytowaniem”. Należy zatem stwierdzić, iż świadomość możliwości manipulowania zadłużeniem zwiększała się wśród gospodarstw domowych w miarę wzrostu: dochodów, liczby osób w rodzinie, z wiekiem od 30 do 49 lat oraz posiadanym wykształceniem. Na podstawie otrzymanych wyników nie potwierdzono zatem ograniczenia problemu wyłącznie do grupy osób osiągających niskie dochody.

Podsumowując, należy stwierdzić, że analiza cech społeczno-ekonomicznych klientów banków może służyć ograniczeniu ekspozycji na detaliczne ryzyko kredytowe oraz lepszemu zrozumieniu jego przyczyn. Należy zwrócić uwagę, iż wyniki przeprowadzonych badań nie potwierdziły w całym analizowanym okresie istotności tych samych charakterystyk, uwrażliwiając tym samym na potrzebę systematycznej oceny ich wpływu na analizowane w pracy zjawiska.

## Literatura

- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2009.
- Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2010.

- Informacja o sytuacji banków w I półroczu 2010*, UKNF, Warszawa 2010.
- Maddala G.S., *Ekonometria*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa 1999.
- Monitoring banków 2005-2010*, GUS, Warszawa 2011.
- Podolec B., *Sytuacja materialna gospodarstw domowych w świetle badań statystycznych*, [w:] *Zarządzanie rozwojem ekonomicznym. Wybrane aspekty*, red. D. Fatuła, cz. 4. *Finanse i metody statystyczne w zarządzaniu rozwojem*, Krakowska Szkoła Wyższa im. A.F. Modrzewskiego, Kraków 2008.
- Raport o sytuacji banków w 2008 roku*, UKNF, Warszawa 2009.
- Raport o sytuacji banków w 2009 roku*, UKNF, Warszawa 2010.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, DzU 2008 nr 235, poz. 1589.
- Sytuacja na rynku kredytowym – wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych*, I-IV kwartał 2008, NBP, Warszawa 2008.
- Sytuacja na rynku kredytowym – wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych*, I-IV kwartał 2009, NBP, Warszawa 2009.
- Świecka B., *Niewypłacalność gospodarstw domowych, Przyczyny – skutki – przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa 2009.
- Świecka B., *Bankructwa gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczna i społeczna*, Difin Warszawa 2008.

## THE IMPACT OF HOUSEHOLDS SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS ON THE TENDENCY TO EXCESSIVE BORROWING

**Summary:** Since 2008 we have been observing the escalation of excessive borrowing of households, caused by the availability of retail loans and the inability to forecast the results of such an action by banks clients. This phenomenon can be seen in the whole banking sector, but its intensity was identified particularly in the consumer finance banks and cooperative banks. Its negative effects are motivating to seek solutions that would protect the Polish banking system against the recurrence of the problem. The identification of causes of excessive borrowing and knowledge of characteristics of clients with strong tendency to over-indebtedness are prerequisites for improving banks efficiency in retail business. The aim of this paper is to present the phenomenon of excessive borrowing and to identify socio-economic characteristics of households with tendency to borrow and repay debt in banks. The paper answers the following questions:

- what was the fraction of households taking and repaying retail loans?
- what were the changes in that fraction and in average level of retail loans during the years 2008-2009?
- what were statistically significant socio-economic characteristics of households influencing the propensity to borrow and repay loans?
- is it possible to identify households with strong tendency to over-indebtedness?

Empirical analysis was conducted on the basis of numerical information about household budgets in 2008-2009 published by Main Statistical Office.